

Marzena Anna Okrasa

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

AUTOREFERAT

1. Imię i Nazwisko

Marzena Anna Okrasa

2. Posiadane dyplomy i stopnie naukowe

Tytuł **magistra pedagogiki** uzyskany 7 lipca 1988 roku w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Praca magisterska pt. *Orientacja i poradnictwo zawodowe w wybranych krajach socjalistycznych /ZSRR, Węgry, NRD, Polska/*, napisana pod kierunkiem dr Bożenney Wierchowskiej-Konery.

Stopień **doktora nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki** nadany 12 marca 2004 roku przez Radę Wydziału Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie na podstawie rozprawy doktorskiej: *Działalność opiekuńczo-wychowawcza burs i internatów szkolnych w województwie lubelskim w latach 1975–1998*. Lublin 2003, Promotor dr hab. Czesław Kępski, prof. UMCS. Recenzentami rozprawy byli: prof. dr hab. Karol Poznański (Akademia Pedagogiki Specjalnej w Warszawie) i prof. dr hab. Ryszard Kucha (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie).

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu

Pracę na uczelni rozpoczęłam po uzyskaniu stopnia doktora, natomiast po studiach pracowałam w placówkach edukacyjnych i opiekuńczo-wychowawczych:

1988–1993 – wychowawca w internacie w Ogólnokształcącym Liceum Wojskowym im. Alojzego Srogi w Lublinie, przekształcone na rok szkolny 1992/1993 w XIII Liceum Ogólnokształcące.

1994–2000 – nauczyciel nauczania zintegrowanego w Szkole Podstawowej nr 28 im. Synów Pułku Ziemi Lubelskiej w Lublinie.

1996–2005 – wychowawca w internacie w Zespole Szkół Budowlanych w Lublinie.

Zatrudnienie w jednostkach naukowych

1.10. 2004–30.08.2013 – adiunkt w Zakładzie Teorii Wychowania Instytutu Pedagogiki UMCS w Lublinie

1.09.20014–31.03.20017 – adiunkt w Zakładzie Edukacji Międzykulturowej Instytutu Pedagogiki UMCS w Lublinie – przeniesienie na podstawie Zarządzenia Nr 42/2014 Rektora UMCS z dnia 1 lipca 2014 w sprawie zmian w strukturze organizacyjnej Uniwersytetu.

1.04.2017 – asystent w Zakładzie Edukacji Międzykulturowej Instytutu Pedagogiki UMCS w Lublinie.

01.10.2011 – 29.02.2012 – starszy wykładowca w Puławskiej Szkole Wyższej w Puławach.

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytułach naukowych oraz o stopniach i tytułach w zakresie sztuki (Dz. U. 2016 r. poz. 882 ze zm. w Dz. U. z 2016 r. poz. 1311.):

a) tytuł osiągnięcia naukowego/artystycznego: Podstawę wszczęcia przewodu habilitacyjnego stanowi publikacja pt. **Szkola–opieka–wychowanie na łamach prasy guberni lubelskiej w latach 1864–1914.**

b) (autor/autorzy, tytuł/tytuły publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa, recenzenci wydawniczy), **Marzena Okrasa, Szkoła–opieka–wychowanie na łamach prasy guberni lubelskiej w latach 1864–1914, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2019, ss. 504, ISBN 978-83-227-9183-7.**

Recenzent: prof. zw. dr hab. Andrzej Felchner (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Filia w Piotrkowie Trybunalskim).

c) omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania.

Przedstawiona do oceny praca, jako rozprawa habilitacyjna, jest monografią o charakterze pedagogiczno-historycznym. Ukazuje problemy dotyczące rozwoju szkół oraz działań opiekuńczych i wychowawczych opisywanych na łamach prasy wychodzącej w guberni lubelskiej w latach 1864–1914.

Czasopisma ukazujące się w guberni lubelskiej w latach 1864–1914 nie znalazły się, jak dotąd, w centrum zainteresowań badaczy i nie stanowiły podstawowego źródła przy opracowywaniu pozycji zwartych o charakterze naukowym czy nawet popularno-naukowym, które omawiałyby funkcjonowanie szkół i prowadzonej działalności opiekuńczo-wychowawczej. Oryginalność prezentowanej dysertacji polega na wykorzystaniu prasy regionalnej polskojęzycznej wydawanej w guberni lubelskiej przez Polaków. W powstałych opracowaniach z historiografii szkolnictwa, opieki i wychowania z terenu Lubelszczyzny prasa stanowiła jedynie uzupełnienie badań z innych źródeł. Warto nadmienić, że badacze do opracowywania zagadnień z zakresu edukacji szkolnej, opieki i wychowania z okresu Królestwa Polskiego bardzo rzadko wykorzystywali prasę regionalną jako podstawowe źródło informacji, najczęściej wykorzystywane były czasopisma specjalistyczne, w tym np. pedagogiczne, „Przegląd Pedagogiczny” (1882–1905), „Nowe Tory” (1905–1914)) lub kobiece „Bluszczy” (1865–1918), „Kronika Rodzinna” (1867–1914). Rzadziej korzystano z pism o charakterze literackim, społeczno-politycznym, czy informacyjnym. Pod względem miejsca

wydawania częściej sięgali do pism publikowanych w Warszawie o zasięgu ogólnopolskim niż na prowincjach o zasięgu regionalnym. Jednym z powodów utrudniających drukowanie pism prowincjonalnych, w tym w guberni lubelskiej, była centralizacja¹. Dokonana ocena sytuacji wydawniczej w Królestwie Polskim, którą na swoich łamach opublikował w 1895 roku „Przegląd Wszechpolski”, wykazała, że istniejące warunki na terenie zaboru rosyjskiego z jednej strony sprzyjały popularności wydawanej prasy, ponieważ trudno było uzyskać koncesję na nowe projekty, z drugiej strony przy braku współzawodnictwa na rynku prasowym następowało obniżanie się ilości czynników mających wpływ na ich poziom².

Na potrzeby niniejszego opracowania kwerendą objęto prasę polskojęzyczną redagowaną i wydawaną przez Polaków na terenie guberni lubelskiej w latach 1864–1914. Wśród periodyków znalazły się m.in.: „Kurjer Lubelski”, „Kurjer”, „Głos Lubelski”, „Ziemia Lubelska”, „Polak-Katolik”, „Posiew”, „Kalendarz Lubelski”, „Lubelski Rocznik Dobroczynności”, „Lublinianin”, „Dziennik Lubelski”, „Codzienny Kurier Lubelski”, „Goniec Lubelski”, „Goniec Polski”, „Mysł”, „Nowa Jutrzenka”, „Życie Lubelskie”. Uwzględniono również pisma wydawane w rękopisie: „Głos Młodzieży” i „Ver Sacrum”. Natomiast wychodzące wówczas jednodniówki wykorzystywane były w zależności od omawianego problemu i nie stanowiły analizy czasopiśmienniczej. Również analizie nie poddano prasy wychodzącej w innym języku i wydawanej przez nie Polaków w języku polskim. Na terenie guberni lubelskiej po powstaniu styczniowym wychodziły nieliczne czasopisma rosyjskie. Były to: „Lubelskie Wiadomości Gubernialne”, „Pamiętna Książka Ljublińskiej Gubernii”.

W omawianych latach 1864–1914 prasa polska była podstawowym nośnikiem różnych informacji, ale też stawała się dla władzy carskiej informatorem tego co dzieje się w społeczeństwie. Stanowiła kronikę wydarzeń ogólnościatowych, krajowych, jak i lokalnych. Przedstawiała konkretne działania również odnoszące się do edukacji i opieki opisując rozwój placówek, publikując dane statystyczne, czy też funkcjonowania towarzystw. Tego typu relacje dominowały w publikacjach prasowych przede wszystkim w drugiej połowie XIX wieku i w pierwszych latach XX wieku. Po roku 1905, po wprowadzeniu ukazu tolerancyjnego, prasa zaczęła stawać się trybuną do dyskusji na tematy związane z funkcjonowaniem szkół, działalnością opiekuńczą oraz kwestiami wychowawczymi. Wówczas obok informacji bieżących pojawiały się coraz częściej otwarte polemiki poruszające problemy edukacyjne, w tym z zakresu wychowania. Należy zaakcentować, że w badaniach pedagogiczno-

¹ Za: J. Ż. [Roman Dmowski] *Dziennikarstwo polskie. Cz. III, Zabór rosyjski „Przegląd Wszechpolski” 1895*, nr 19, s. 296–297.

² *Stosunki prasowe na kresach wschodnich, „Przegląd Wszechpolski” 1895*, nr 5, s. 66–67

historycznych prasa jest jednym z cennych informacyjnych źródeł. Odnotowuje ona wydarzenia, które często nie są zapisywane w pozostałych materiałach źródłowych³. Stanowi ważne świadectwo życia społecznego, politycznego, gospodarczego, ponieważ z jednej strony przedstawia bieżące fakty z danego okresu, z drugiej strony zaś prezentuje ogólne opinie, poglądy czy światopogląd ówczesnych publicystów, działaczy społecznych oraz poglądy czytelników.

W celach uzupełniających i sprawdzających wykorzystano w prezentowanej publikacji także źródła archiwalne i drukowane oraz wspomnienia. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że materiały pamiętnikarskie określne ekodokumentami stanowią bezpośredni dostęp do wydarzeń historycznych⁴. Źródła te stanowią wycinek określonej rzeczywistości. Również znaczącym źródłem informacji były dzieła naukowe z zakresu pedagogiki i dziedzin pokrewnych oraz czasopisma poświęcone problematyce społeczno-pedagogicznej, a także opracowania biograficzne osób działających w omawianym okresie.

Z uwagi na charakter materiałów źródłowych w badaniach posłużono się metodami specyficznymi dla nauk pedagogicznych, historycznych i prasoznawczych. Wykorzystano metody: pedagogiczne i historyczne⁵ (progresywną, wnioskowania indukcyjnego – metodę bezpośredniego ustalania faktów, metodę dedukcyjną, porównawczą, badania dokumentów i analizy treści) oraz nauk prasoznawczych⁶ (analiza zawartości prasy zarówno ilościowa, jak

³ I. Michalska, G. Michalski, *Wstęp*, [w:] *Czasopiśmiennictwo XIX i początków XX wieku jako źródło do historii edukacji*, Łódź 2010, s. 5.

⁴ W. Szulakiewicz, *Eko-dokumenty i ich znaczenie w badaniach naukowych*, „Przegląd Badań Edukacyjnych” 2016, nr 16, vol. 1, s. 65–66.

⁵ J. Topolski, *Metodologia historii*, Warszawa 1984; Tenże, *Teoria wiedzy historycznej*, Poznań 1983; B. Miśkiewicz, *Wstęp do badań historycznych*, Warszawa 1973; T. Jałmużna, I. Michalska, G. Michalski (red.), *Konteksty i metody w badaniach historyczno-pedagogicznych*, Kraków 1994; W. Szulakiewicz, *Mysł pedagogiczna jako przedmiot badań historiografii edukacyjnej*, „Chowanna” 1999, t. 2; też, *Badania biograficzne. Studia źródłowe i bibliograficzne*, Toruń 2015; W. Jamrożek, *Źródła w badaniach historyka wychowania dziejów najnowszych (Wybrane problemy)*, [w:] W. Szulakiewicz (red.), *Źródła w badaniach naukowych historii edukacji*, Toruń 2003; I. Michalska, *Wybrane problemy metodologiczne wykorzystania prasy jako źródła w badaniach historii wychowania*, [w:] W. Szulakiewicz (red.), *Źródła w badaniach naukowych historii edukacji*, Toruń 2003, s. 127–144; I. Michalska, *Czasopiśmiennictwo w badaniach historyczno-pedagogicznych*, [w:] W. Szulakiewicz (red.), *Badania historyczne w pedagogice. Konteksty źródłowe*, Toruń 2015; I. Michalska, G. Michalski (red.), *Czasopiśmiennictwo XIX i początków XX wieku jako źródło do historii edukacji*, Łódź 2010; I. Michalska, G. Michalski (red.), *Addenda do dziejów oświaty. Z badań nad prasą XIX i początków XX w.*, Łódź 2013; I. Michalska, G. Michalski (red.), *Orientacje i kierunki badań historyczno-pedagogicznych*, Łódź 2009; S. Michalski, *Metodologiczne przesłanki badań regionalnych i ich społeczno-wychowawcze aspekty*, [w:] K. Poznański, R. Kucha, *Stan i potrzeby badań nad oświatą i wychowaniem w Królestwie Polskim w latach 1815–1915*, Lublin 1989; A. Meissner, *Źródła drukowane do dziejów oświaty w Galicji*, [w:] W. Szulakiewicz (red.), *Źródła w badaniach naukowych historii edukacji*, Toruń 2003, s. 43–76; M. Lobocki, *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Kraków 2003; Tenże, *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Kraków 1999; S. Palka, *Orientacje w metodologii badań pedagogicznych*, Kraków 1998; tenże, *Podstawy metodologii badań w pedagogice*, Gdańsk 2010; G. Karolewicz, *Potrzeba badań nad historiografią pedagogiczną*, Lublin 2002.

⁶ W. Pisarek, *Analiza zawartości prasy*, Kraków 1983; Tenże, *Wychowawcza i oświatowa rola prasy*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1973, nr 3, s. 5–10; S. Pamuła, *Metoda analizy zawartości prasy i jej zastosowanie w wybranych tygodnikach*, Częstochowa 1996; M. Lisowska-Magdziarz, *Analiza zawartości mediów dla studentów*. Wersja 1.1.,

i jakościowa). Przy analizie treści źródeł, objaśnień i wewnętrznej interpretacji dokumentów pisanych wykorzystana została metoda hermeneutyczna. Określenie „hermeneutyka” pochodzi z języka greckiego, w którym słowo *ermeneuo* oznacza wyrażać, wyjaśniać, interpretować. Stosuje się ją przy „ujęciu jakiegoś tekstu, zjawiska czy sytuacji społecznej, chodzi o ujęcie znaczeniowe”, umożliwia autorefleksję⁷. Do ustalania i interpretacji następstw faktów na podstawie źródeł wykorzystano metodę progresywną. W tej metodzie punktem wyjścia są fakty pochodzące z badanego okresu i oparte na źródłach wyłącznie z tego okresu⁸. Po ich przeanalizowaniu rozpatrywane są w okresach następnych tak daleko, jak daleko sięga problematyka badawcza. Metoda wnioskowania indukcyjnego, inaczej metoda bezpośredniego ustalania faktów, polega na ich diagnozowaniu na podstawie bezpośrednich informacji o tych faktach w źródłach. Jest to przechodzenie od szczegółu do ogółu. Po odczytaniu danych źródłowych, stanowiących hipotezę, następuje etap sprawdzania ich autentyczności i wiarygodności przy uwzględnieniu wiedzy pozazródłowej o odtwarzanej rzeczywistości, która następnie stanowi przesłankę do wnioskowania z wykorzystaniem metody dedukcyjnej. Jej zadaniem jest ustalenie faktów, o jakich źródła nie mówią w sposób bezpośredni⁹. Do porównywania chronologicznego została wykorzystana metoda komparatystyczna, która pozwala na sprawdzenie różnorodnych zjawisk oraz na wykrycie podobieństw i różnic zachodzących między nimi¹⁰. W przeprowadzonych badaniach zastosowano klasyczną analizę dokumentów polegającą na ich historycznej i literackiej interpretacji¹¹, a także ilościowy opis i analizę. Główny nacisk został położony na analizę treści artykułów, wzmianek, czy felietonów prasowych.

Kryterium wyboru cezury i terenu badań było odniesienie do guberni lubelskiej, jako układu administracyjno-terytorialnego. Zasięg terytorialny pracy pokrywa się z granicami guberni z lat 1867–1912. Za wyborem guberni lubelskiej, jako terenu badań, przemawiał fakt, że niewiele jest publikacji przedstawiających analizę historyczno-porównawczą dotyczącą edukacji, opieki i wychowania. Cezura początkowa (1864 r.) wiąże się z upadkiem powstania styczniowego i intensyfikacją represji władz zaborczych, natomiast cezura końcowa (1914 r.) odnosi się do wybuchu pierwszej wojny światowej. Sytuacja wojenna zmieniła całkowicie obraz polityczny, społeczny, ekonomiczny i oświatowy, co ukierunkowało tematykę poruszaną

Kraków 2004.

⁷ M. Nowak, *Metoda hermeneutyczna w pedagogice*, „Roczniki Nauk Społecznych” 1993, z. 2, t. 21, s. 49–58

⁸ J. Topolski, *Metodologia historii*, Warszawa 1984, s. 399.

⁹ Tamże, s. 384

¹⁰ B. Miśkiewicz, *Wstęp do badań ...*, s. 223.

¹¹ Tamże, s. 41.

w wydawanych nielicznych periodykach, dlatego wymaga odrębnych badań. Została także przyjęta cezura wewnętrzna, która uzasadnia pojawiające się zmiany systemowe, prawne lub zaistniałe wydarzenia społeczne.

Badając aspekty szkoły, opieki i wychowania starano się ująć i powiązać je w kontekście społecznym. Na potrzeby pracy przyjęto, definicję szkoły za Wincentym Okoniem, który podaje, że jest to: „instytucja oświatowo-wychowawcza zajmująca się kształceniem i wychowywaniem dzieci, młodzieży i dorosłych, stosownie do przyjętych w danym społeczeństwie celów i zadań oraz koncepcji oświatowo-wychowawczych i programów”¹², a także jest to budynek lub budynki, w których mieści się taka instytucja. Do analizy działań opiekuńczych przyjęto definicję opieki za Włodzimierzem Szewczukiem, podał on, że „działalnością opiekuńczą jest niesienie pomocy ludziom, których stan zdrowia, sytuacja społeczna, trudności osobiste, warunki materialne pomocy takiej wymagają”¹³. Próby zdefiniowania wychowania dokonał Bogdan Nawroczyński, zaznaczając, że wiąże się ono z kształtowaniem charakteru, w którym stała, silna, samodzielna, przedsiębiorcza i praktyczna wola jest skierowana na cele wartościowe, w tym przede wszystkim na cele moralne¹⁴. Na potrzeby pracy przyjęto określenie za Mieczysławem Łobockim, który wychowanie utożsamia ze świadomym wywieraniem wpływu na człowieka w celu uwydatnienia jego cech osobowości pożądaných społecznie i moralnie¹⁵. Zagadnienia opieki i wychowania zostały omówione oddzielnie, przy czym w szczegółowych analizach, zahaczających o pryzmat procesu opiekuńczo-wychowawczy, patrzono na nie całościowo. Przy analizie aspektów opieki społecznej pojawia się określenie dobroczynność zamiennie przez współczesnych badaczy używane ze słowem filantropia. Należy zaznaczyć, że potocznie dobroczynność rozumie się jako działanie wspierające biednych i potrzebujących pomocy, ale też jako zwyczaj czynienia dobra w interesie innych¹⁶. W pracy przyjęto definicję dobroczynność za Jadwigą Królikowską, która podaje, że jest to „różnie zinstytucjonalizowana i różnie motywowana działalność społeczna polegająca na udzielaniu osobom potrzebującym pomocy duchowej, materialnej, zdrowotnej, prawnej i wszelkiej innej, jakiej w danej chwili wymagają”¹⁷.

Zakres tematyczny obejmuje instytucje rodziny, szkoły, instytucji opiekuńczo-wychowawcze (sierociniec, ochronka, przytułek, bursa, internat) i lecznicze (szpital, kolonie

¹² W. Okoń, *Nowy Słownik Pedagogiczny*, Warszawa 1998, s. 383

¹³ W. Szewczuk, *Psychologia*, t. 2, Warszawa 1966, s. 397

¹⁴ B. Nawroczyński *Dzieła wybrane*, t. 2, A. Mońka-Stanikowa (wybór), Warszawa 1987, s. 108–112

¹⁵ M. Łobocki, *Teoria wychowania w zarysie*, Kraków 2007, s. 32–34

¹⁶ J. Królikowska, *Sociologia dobroczynności*, Warszawa 2004, s. 28.

¹⁷ Tamże, s. 28; J. Królikowska, *Dobroczynność*, [w:] T. Pilch (red.), *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, Warszawa 2003, s. 703–711.

letnie). W pracy starano się wyeksponować najważniejsze informacje zawarte w prasie, ale też zaprezentować wydarzenia, które stanowiły przyczynek do relacji prasowych. W celu przedstawienia kompletnego obrazu zaistniałych sytuacji i wydarzeń dokonano ich analizy z wykorzystaniem innych źródeł, ponieważ na te tematy prasa nic nie pisała.

W pracy podjęto próbę odpowiedzi na pytania:

1. O jakich sytuacjach społecznych i politycznych, które wpływały na organizację szkół, opieki i wychowania pisała na swoich łamach prasa?
2. Jakie informacje na temat bunt młodzieży szkolnej zawierały periodyki z lat 1864–1914, a o jakich milczały?
3. Jakie formy praktyki opiekuńczej prezentowano w prasie?
4. Co o warunkach i organizacji placówek opiekuńczo-wychowawczych pisała prasa?
5. Na jakie aspekty wychowawcze zwracano uwagę w lubelskich periodykach z lat 1864–1914?

Dokonując w monografii próby odpowiedzi na postawione pierwsze pytanie badawcze odnoszące się do sytuacji społecznej i politycznej opisywanej na łamach prasy mającej wpływ na organizację szkół, opieki i wychowania, należy stwierdzić, że problematyka ta nie znalazła wiele miejsca w czasopismach wychodzących na terenie guberni lubelskiej w latach 1864–1914. Zagadnienia te były poruszane okazjonalnie i traktowane jako drugorzędne. Podawane były niekiedy na pierwszych stronach gazet, przy czym większości informacji prezentowano na stronach dalszych, często w rubrykach kronikarskich, sprawozdawczych, czy poświęconych na publikację listów od czytelników. Wpływ miała na to sytuacja społeczno-polityczna, która narzucała konkretne tematy. Wiele wydarzeń było przedstawianych bardzo ogólnie, bez drobnych, często istotnych szczegółów, natomiast na pierwszych stronach były prezentowane zarządzenia caratu oraz artykuły zgodne z jego polityką. W ten sposób podawano informacje przede wszystkim w latach 1864–1905. W tym okresie publikacje omawiające kwestie szkół i placówek opiekuńczo-wychowawczych w rzeczywistości nie odzwierciedlały sytuacji istniejącej w kraju i w społeczeństwie polskim. Obowiązujące do 1905 roku regulacje prawne, odnośnie treści ogłaszanych drukiem wiązały się ze ścisłą ingerencją władzy. Teoretycznie chodziło o wyważony ton, wykwiłtne słownictwo oraz pozytywny wizerunek cara i jego dworu. Należy jednak zauważyć, że nie wszystkie informacje prasa mogła rozpowszechnić. Istniał formalny i nieformalny zakaz poruszania pewnych kwestii, które nabierały charakteru bezwzględny (obejmował je całkowity lub względny zakaz) jedynie pojawiała się możliwość

podawania przedruków i oficjalnych komunikatów¹⁸. Za rozpowszechnianie treści godzące w podstawy ustroju państwa i władzy oraz mogące niekorzystnie kojarzyć się ze sprawami rosyjskimi były wymierzone dosyć dotkliwe kary, począwszy od zasądzenia kwot pieniężnych, poprzez zamknięcie pisma, a skończywszy na zsyłce redaktorów na Sybir. Dlatego też publikacje omawiające kwestii nauki, opieki i wychowania były lakoniczne, ograniczały się do podania wzmianek o istniejących placówkach oświatowych, szkolnych czy opiekuńczych, ewentualnie publikowano sprawozdania z działalności towarzystw dobroczynnych. Na marginesie warto dodać, że nadzór nad periodykami wydawanymi na prowincji był surowszy i bardziej drobiazgowy. Gdy już podjęto pozytywną decyzję na drukowanie informacji to pojawiały się one z opóźnieniem, ponieważ tryb kontroli prasy wymagał, aby do cenzury był składany numer przynajmniej na cztery dni wcześniej przed ukazaniem się.

Analizując informacje zawarte periodyki na temat sytuacji szkolnej, w szczególności buntu młodzieży szkolnej, należy zaznaczyć, że w okresie rozbiorów represje państw zaborczych pozbawiły kraj wielu instytucji oświatowych. Na terenie Królestwa Polskiego te działania były szczególnie widoczne po powstaniu styczniowym. Antidotum na poczynania zaborcy stała się ogólnospołeczna działalność dobroczynna i edukacyjna, która nabierała stopniowo charakteru powszechnego osiągając w 1905 roku punkt newralgiczny, którego celem była „droga do wolności”. Tego typu aktywność prowadzona przez jednostki oraz grupy społeczne i zawodowe zgodnie z obranym kierunkiem politycznym w ostateczności splotała się tworząc jeden narodowy akt – dążenie do niepodległości kraju. O buncie młodzieży szkolnej przeciwko szkole rządowej w Królestwie Polskim nie pojawiały się oficjalne wiadomości, natomiast były publikacje, w których strajk szkolny przedstawiany był jako wybryki chuligańskie nie powiązane ze szkołą. O większości wydarzeń prasa milczała. Podawano tylko informacje o możliwości nauki i warunkach przyjęć do szkół. Natomiast o procesie dydaktyczno-wychowawczym i sytuacji polskich uczniów w szkole nic nie pisano. Publikowały je wydawnictwa tzw. drugiego obiegu. W prasie ogólnodostępnej pojawiały się przede wszystkim wypowiedzi nawołujące do powrotu do szkoły. Należy zaznaczyć, że strajk ogarniając szkolnictwo rządowe dał podstawę do rozwoju szkolnictwa prywatnego oraz do organizacji niezliczonej liczby tajnych kółek i szkółek ludowych na terenie całego zaboru rosyjskiego. Zapoczątkował też pracę samokształceniową młodzieży¹⁹.

Odpowiadając zaś na pytania badawcze odnoszące się do opieki i wychowania należy zaznaczyć, że w przeciwieństwie do tematyki szkolnej prasa najwięcej miejsca poświęcała

¹⁸ M. Tobera, *Cenzura prasy w Cesarstwie Rosyjskim ...*, s. 186.

¹⁹ T. W. Nowacki, *Zwycięska walka młodzieży ...*, s. 84.

zagadnieniom opieki, sytuacji społecznej społeczeństwa i formom pomocy osobom potrzebującym. Przedstawiano przede wszystkim sprawozdanie oficjalnie działającego Lubelskiego Towarzystwa Dobroczynności. Pisano m.in. o wyjazdach dzieci na kolonie, organizacji nowych placówek opiekuńczych i ich działalności. Taki sposób przekazywania informacji przetrwał do 1914 roku. Przy czym po ukazie tolerancyjnym na ten temat zaczęło ukazywać się więcej polemik krytykujące niektóre poczynania społeczne.

Natomiast w prasie najmniej miejsca poświęcano problemom wychowawczym. Do wydania ukazu tolerancyjnego opublikowano zaledwie kilka ogólnych porad na temat opieki i wychowywania dzieci i młodzieży. Przy czym dominowały publikacje przedstawiające przede wszystkim zalecenia opiekuńcze i zdrowotne związane z samą opieką nad dziećmi. Dopiero nieco więcej miejsca zagadnieniom wychowawczym zaczął poświęcać tygodnik „Nowa Jutrzenka” wydawany od 1908 roku. W publikowanych artykułach dominowały dyskusje dotyczące wychowawczej roli rodziny i propagujące wartości religijno-moralne.

Przedstawiona praca składa się z czterech rozdziałów. W rozdziale pierwszym w formie wprowadzenia zaprezentowano wychodzącą na terenie guberni lubelskiej prasę polską. Zwrócono też uwagę na obraz guberni lubelskiej z uwzględnieniem podziału administracyjnego oraz sytuacji społecznej, ekonomicznej i edukacyjnej. Ukazanie tych informacji uznano za niezbędne dla lepszego zobrazowania kwestii szkolnej i opiekuńczo-wychowawczej. W kolejnym, drugim rozdziale, zostały podane wiadomości prasowe na temat szkół, ich funkcjonowania i rozmieszczenia. Rozdział trzeci uwidoczniła opisaną w prasie sytuację ekonomiczną społeczeństwa i prowadzone działania opiekuńcze. Zagadnienia zawarte w periodykach, które odnosiły się do porad i sugestii wychowawczych zaprezentowano w czwartym rozdziale. Warto zaznaczyć, że struktura rozdziału dotyczącego funkcjonowania szkół została podyktowana chronologią zachodzących wydarzeń społeczno-politycznych, w związku z tym podrozdział, z okresu gdy o szkole niewiele w prasie pojawiało się informacji, został oparty na źródłach pozaprasowych. Natomiast struktura rozdziałów dotyczących opieki i wychowania podyktowana była opisywanymi w prasie zagadnieniami.

4. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Przed obroną napisałam pięć tekstów, które zostały opublikowane w czasopiśmie: „Przeгляд Historyczno-Oświatowy” (3 teksty), „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” (1 tekst), „Opieka–Wychowanie–Terapia” (1 tekst). Natomiast po uzyskaniu stopnia naukowego doktora mój dorobek stanowi 42 pozycje, w tym 4 monografie: trzy autorskie łącznie z utworem przedstawionym w postępowaniu habilitacyjnym i jedna współautorska. Jestem też

współredaktorką czterech monografii i współredaktorką jednego numeru czasopisma „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, a także autorką i współautorką 11 artykułów opublikowanych w czasopiśmie, 21 rozdziałów w monografiach, oraz jednego sprawozdania.

Problematyka prowadzonych przeze mnie badań przedstawionych w publikacjach i na konferencjach wchodziła w dwa szerokie obszary: pedagogikę opiekuńczo-wychowawczą i edukację międzykulturową. Zdecydowana większość moich publikacji dotyczy problemów mieszczących się w obszarze pedagogiki opiekuńczej w aspekcie historycznym i współczesnym. Przedstawiane w nich dociekania analizujące działalność opiekuńczo-wychowawczą koncentrują się w kilku obszarach tematycznych.

Obszar pierwszy dotyczy **opieki nad uczniem zamiejscowym, mieszkającym w bursie i internacie szkolnym**. Zagadnienie to było przedmiotem przygotowanej rozprawy doktorskiej. Muszę zaznaczyć, że zainteresowanie tą formą opieki wynikało z praktyki zawodowej, przez 14 lat pracowałam na etacie wychowawcy w internatach. Wówczas w celu podniesienia jakości mojej pracy podjęłam studia badawcze w aspekcie metodyki pracy opiekuńczo-wychowawczą z uwzględnieniem diagnozy burs i internatów szkolnych. Poszukując skutecznych form edukacyjnych trafiłam na seminarium doktoranckie do dr. hab. Czesława Kępskiego w Instytucie Pedagogiki UMCS. Wynikiem współpracy była obroniona dysertacja pt. *Działalność opiekuńczo-wychowawcza burs i internatów szkolnych w województwie lubelskim w latach 1975–1998*. W pracy doktorskiej przedstawiłam badania, jakie przeprowadziłam w 14 placówkach funkcjonujących na terenie województwa lubelskiego w granicach administracyjnych z lat 1975–1998. Badania prowadzone były w roku szkolnym 1998/1999 na grupie badawczej 810 wychowanków i 67 wychowawców. W rozprawie przedstawiłam analizę sieć internatów i burs czynnych w województwie lubelskim na tle rozwoju tych placówek w Polsce. Również poddałam ocenie stwarzane w nich warunki do realizacji opieki, organizację dnia codziennego, pojawiające się zagrożenia dla zdrowia; przedstawiłam też obraz mieszkających wychowanków z uwzględnieniem ich aspiracji i dążeń życiowych, a także osiągnięte przez nich efekty dydaktyczne oraz analizowałam pracę kadry pedagogicznej z uwzględnieniem jej przygotowania i prowadzonego procesu wychowawczego – m.in. systemu kar i nagród, organizację czasu wolnego. Jednocześnie chcę zaznaczyć, że rozprawa doktorska nie została opublikowana. Stała się jedynie inspiracją do poszerzenia badań na temat działalności burs i internatów szkolnych w aspekcie historycznym. Wynikiem tego powstały dwie autorskie monografie: (1) *Obraz życia młodzieży szkolnej na Lubelszczyźnie od XV wieku do początków XX wieku. Studium do dziejów burs i internatów szkolnych*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2012, ss. 234 [recenzent wydawniczy dr hab. Ryszard

Skrzyniarz, prof. KUL]; (2) *Bursy i internaty szkolne w województwie lubelskim w latach 1918–1998*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2017, ss. 249 [recenzent wydawniczy prof. dr hab. Mirosław S. Szymański].

Książka *Obraz życia młodzieży szkolnej...* ukazuje organizację warunków życia i zamieszkanie uczniów kształcących się poza miejscem stałego zamieszkania na terenie Lubelszczyzny na przestrzeni około pięciu wieków, od powstania pierwszych placówek szkolnych (parafialnych, kolegiackich i zakonnych) poprzez okres nowożytny, Komisji Edukacji Narodowej, zaborów, i do momentu odzyskania niepodległości w 1918 roku. Analiza rozwoju placówek została podzielona na pięć okresów, wynikających z czynników politycznych i przemian społecznych oraz religijnych. Podjęłam w niej próbę odpowiedzi na pytania: Jak rozwijała się sieć szkolna i jej dostępność dla młodzieży pragnącej się kształcić?, W jakich warunki żyli i mieszkali uczniowie zamiejscowi w okresie nauki?, Jakie pojawiały się inicjatywy osób prywatnych, stowarzyszeń i władz państwowych, mające wpływ na rozwój oraz modyfikację kierunków i form pomocy dla uczniów zamiejscowych?, Jak sytuacja społeczna, polityczna i proces wychowania oddziaływały na zachowania się uczniów w danym okresie? Materiał źródłowy stanowiły źródła archiwalne zawierające statystyki i sprawozdania z placówek, źródła drukowane o charakterze ogólnym takie jak: Dzienniki Ustaw i Dzienniki Urzędowe publikujące ustawy, zarządzenia, rozporządzenia, wytyczne, statuty, regulaminy z danego okresu, oraz wspomnienia i pamiętniki, a także rozprawy i artykuły powstałe w różnych okresach. Badając życie uczniów zamiejscowych starałam się ująć i powiązać w kontekście kulturowo-społecznym z uwzględnieniem zmieniającej się rzeczywistości społeczno-ekonomicznej. Monografia ta została zrecenzowana przez Jerzego Doroszewskiego na łamach „Przeglądu Historyczno-Oświatowego” z 2014 w nr. 3–4, s. 152–154.

Celem drugiej książki zatytułowanej: *Bursy i internaty szkolne w województwie lubelskim w latach 1918–1998* było ukazanie rozwoju i zachodzących przemian w instytucjach opieki nad uczniem zamiejscowym funkcjonujących w województwie lubelskim od odzyskania niepodległości (1918 r.) do końca 1998 roku, kiedy nastąpiła zmiana administracyjno-terytorialna województwa. Dokonałam w niej odpowiedzi na postawione pytania: Jak kształtowała się sieć burs i internatów szkolnych w omawianych okrasach? Jak wyglądały warunki bytowe i organizacja życia w bursach i internatach szkolnych? W jaki sposób sytuacja społeczna i polityczna determinowała proces wychowania? Materiał źródłowy do opracowania powyższych zagadnień stanowiły źródła archiwalne zawierające statystyki i sprawozdania z placówek; źródła drukowane o charakterze ogólnym takie jak: Dzienniki Ustaw i Dzienniki Urzędowe publikujące ustawy, zarządzenia, rozporządzenia, wytyczne, statuty, regulaminy

z danego okresu; wspomnienia i pamiętniki; oraz rozprawy i artykuły prasowe. Do przedstawienia funkcjonowania burs i internatów szkolnych w latach 1975–1998 (rozdział III), zostały wykorzystane wybrane badania prowadzone przez mnie i opisane w niepublikowanej rozprawie doktorskiej (*Działalność burs i internatów szkolnych w województwie lubelskim w latach 1974–1998*, UMCS, Lublin 2003 [maszynopis]). Powstałe studium, w układzie chronologiczno-problemowym, jest oparte na strukturze administracyjnej i terytorialnej województwa lubelskiego stanowiącej cezurę poszczególnych rozdziałów [roz. I obejmuje lata 1918–1944; roz. II – lata 1944–1974]; roz. III – lata 1975–1998).

Cykl rozważań na temat funkcjonowania burs i internatów szkolnych uzupełniają publikacje omawiające ich działalność w aspekcie historycznym i współczesnym. Analizę ich funkcjonowania w perspektywie historycznej przedstawiłam w artykułach i rozdziałach w monografiach: (3) *Bursy i internaty funkcjonujące w województwie lubelskim w latach 1945–1948*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2005, nr 3–4, s. 267–281; (4) *Pensja ss. Wizytek funkcjonująca w XIX wieku w Lublinie*, [w:] Cz. Kępski (red.), *Praca opiekuńczo-wychowawcza w szkole i innych instytucjach oświatowych*, Lublin 2005, s. 79–88; (5) *Działalność Towarzystwa Burs i Stypendiów w województwie lubelskim*, [w:] Cz. Kępski (red.), *Praca opiekuńczo-wychowawcza w szkole i innych instytucjach oświatowych*, Lublin 2005, s. 89–102; (6) *Działalność opiekuńczo-wychowawcza zakonu pijarów na Lubelszczyźnie do roku 1832* [w:] K. Wróbel-Lipowa, M. Ausz (red.), *Szkolnictwo pijarskie w czasach minionych a współczesne problemy edukacji historycznej*, t. 2, eSPE, Kraków–Lublin 2010, s. 183–204. Publikacje te przedstawiają rozwój różnych placówek opieki dla uczniów zamiejscowych, ich organizację, proces wychowania, na które miała wpływ istniejąca sytuacja społeczno-polityczna oraz ekonomiczna kraju. Pomimo, że ich podstawowa rola nie ulegała zmianie to realizacja szczegółowych zadań wynikała z faktycznych w danym okresie warunków społecznych i politycznych oraz demografii. Kolejne dwa artykuły stanowią analizę poszerzonych przeze mnie badań przeprowadzonych w wybranych placówkach burs i internatów szkolnych. Są to: (7) *Kompetencje wychowawców burs i internatów niezbędne w pracy opiekuńczo-wychowawczej – w świetle badań* [w:] Z. Bartkiewicz, M. Kowaluk, M. Samujło (red.), *Nauczyciel kompetentny. Terażniejszość i przyszłość*, Lublin 2007, s. 281–290; (8) *Poczucie samotności młodzieży a jej relacje z rówieśnikami jako wyznacznik działań wychowawczych* [w:] E. Kubiak-Szymborska, D. Zając (red.), *Teoria wychowania w okresie przemian*, Bydgoszcz 2008, Wyd. Wers, s. 257–273. W pracach tych zwrócono uwagę na rolę wychowawców w działalności opiekuńczo-wychowawczej. Pierwszy artykuł dotyczy kompetencji wychowawców pracujących w bursach i internatach szkolnych z terenu

Lubelszczyzny. Została poddana analizie kadra pedagogiczna, w tym jej przygotowanie zawodowe, staż pracy oraz postawy wobec wychowanków wynikające z wykonywanych w pracy wychowawczej grup czynności: 1) kontrolno-korektywnych, 2) organizacyjnych, 3) stymulujących, profilaktycznych i kompensacyjnych. Badania wykazały, że praca wychowawcza wymaga przede wszystkim wiedzy i umiejętności z jej korzystania. Natomiast drugi artykuł prezentuje rozważania nad samotnością mieszkańców burs i internatów i jej symptomami w kontekście procesu wychowania. I z analizy tej wynika, że praca w bursie i internacie jest złożonym procesem, którego jakość zależy od odpowiedniego przygotowania wychowawców. Badania te potwierdziły konieczność zwracania uwagi na potrzebę podnoszenia kompetencji wychowawczych studentów pedagogiki w trakcie ich kształcenia zawodowego.

Kolejny obszar moich badań dotyczy analizy w **perspektywie historycznej funkcjonowania szkoły i jej oddziaływania wychowawczego oraz współpracy z rodziną ucznia, a także działalności instytucji opiekuńczych dla dzieci i młodzieży pozabawionej opieki rodzicielskiej i form pomocy osobom dorosłym w trudnym położeniu**. W ten zakres tematyczny wpisuje się też publikacja przedstawiona do oceny habilitacyjnej. Zagadnienia z tego obszaru przedstawiają artykuły: (1) *Szkolnictwo na lamach „Kalendarza Lubelskiego” w latach 1869–1924*, [w:] I. Michalska, G. Michalski, Zachować dla przyszłości. Sprawy szkolnictwa, oświaty i opieki w przekazie prasowym XIX i początków XX wieku, Łódź 2018, s. 39–53; (2) *Wskazówki dotyczące wychowywania w rodzinie prezentowane na lamach czasopism w XIX wieku*, „Wychowanie w rodzinie” 2011, t.2: Rodzina na przestrzeni wieków, s. 33–51; (3) *Problemy edukacji zdrowotnej na lamach czasopisma „Bluszcz” (1865-1918)* [w:] J. Kirenko (red.), *Zdrowa szkoła – zdrowy uczeń*, Lublin 2008, s. 137–147; (4) *Dobroczynna działalność księdza Zygmunta Chelmińskiego* [w:] A. Winiarza (red.), *W kręgu oświaty szkolnictwa i nauki. Księga Pamiątkowa dedykowana Profesorowi Karolowi Poznańskiemu*, Lublin 2011, s. 256 – 269; (5) *Nauczyciel kreatorem postaw twórczych młodzieży w okresie Drugiej Rzeczypospolitej* [w:] S. Popek, A. Winiarz (red.), *Nauczyciel. Zawód, powołanie, pasja*, Lublin 2009, s. 177–187; (6) *Współpraca rodziny i szkoły na przykładzie szkół w Lublinie w okresie II Rzeczypospolitej*, „Wychowanie w Rodzinie”, 2013, nr 1, t. 7: *Od starożytnej myśli filozoficznej do współczesnych rozwiązań legislacyjnych*, s. 217–234; (7) *Rozważania wokół „Pedagogiki żartobliwej” Janusza Korczaka*, [w:] M. Korczyński, M. Okrasa, B. Wierzbowska-Konera, *Pochylimy się nad dzieckiem. Idea i dzieło Janusza Korczaka*, Wydaw. UMCS, Lublin 2014, s. 99–112, oraz współautorska monografia (8) *Z historii szkolnictwa Lubelszczyzny. Ogólnokształcące Liceum Wojskowe w Lublinie w latach 1985–*

1992, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2017, ss. 292, a także współredakcja książki: (9) *Pochylny się nad dzieckiem. Idea i dzieło Janusza Korczaka*, Wydaw. UMCS, Lublin 2014, ss. 329, [współredaktorzy: Mariusz Korczyński 33,3%, Bożenna Wierzchowska-Konera 33,3%].

W ramach tej tematyki przedstawiono obraz organizacji i funkcjonowania placówek szkolnych oraz instytucji opiekuńczo-wychowawczych dla dzieci i młodzieży pozbawionej opieki rodzicielskiej i działań wychowawczych. Do powstania tych opracowań zostały wykorzystane różne źródła, takie jak: zbiory archiwalne, poradniki, opracowania, pamiętniki oraz prasa. Jeden z artykułów: *Szkolnictwo na lamach „Kalendarza Lubelskiego”* ... przedstawia informacje jakie, na temat szkół czynnych na terenie Królestwa Polskiego, prezentował na swoich łamach „Kalendarz Lubelski” ukazujący się w latach 1869–1924. W kolejnych publikacjach została zaakcentowana rola prasy w podnoszeniu wiedzy społeczeństwa w różnych dziedzinach życia. Przede wszystkim apelowano do rodziców i opiekunów o zwracanie uwagi na wychowywanie dzieci zaznaczając, że wiele osób nie posiada umiejętności wychowawczych. Za pośrednictwem prasy docierano do społeczeństwa z informacjami na temat kształtowania charakteru dzieci, uczenia moralności, rozwijania dziecka pod kątem intelektualnym czy zdrowotnym. Zagadnienia te omawia artykuł: *Wskazówki dotyczące wychowywania w rodzinie*.... Natomiast publikacja pt. *Problemy edukacji zdrowotnej*... zwraca uwagę na budowanie prozdrowotnej polityki społecznej, tworzenie środowiska sprzyjającego zdrowiu, rozwijanie umiejętności walki z chorobami i wzmocnienie działań społecznych poprzez czynny wypoczynek, ruch, higienę umysłu i właściwe wychowywanie dzieci. W ramach tego obszaru znalazła się też publikacja przedstawiająca zagadnienia działalności dobroczynnej i charytatywnej ks. Zygmunta Chelmieckiego. Organizował on pomoc dla osób znajdujących się w trudnym położeniu. Dzięki jego staraniom powstały: schronienie dla samotnych nauczycielek, kasa rzemieślnicza, przytułki noclegowe, kuchnie ruchome, domy zarobkowe, warsztaty rzemieślnicze.

Natomiast z okresu Drugiej Rzeczypospolitej problemy edukacyjne i wychowawcze prezentują kolejne artykuły: *Nauczyciel kreatorem postaw*..., i *Współpraca rodziny i szkoły*..., oraz *Rozważania wokół „Pedagogiki żartobliwej” Janusza Korczaka*.... W pierwszej z wymienionych publikacji zwrócono uwagę na rolę nauczyciela w kształtowaniu postawy twórczej młodzieży. W przedstawionych dyskursach pedagogicznych pojawiał się apel o potrzebie tworzenia szkół proaktywnych wspomagających ucznia w poszukiwaniach twórczych, w których nauczyciele podnoszą własną pedagogiczną kulturę, stosują w pracy z uczniem metody aktywne, pobudzają do samokształcenia. Natomiast w artykule pt. *Współpraca rodziny i szkoły*..., zaprezentowano tworzenie opiek rodzicielskich, których zadaniem było

organizowanie: obozów letnich, pomocy materialnej ubogim uczniom, a także zaopatrywanie szkół w pomoce dydaktyczne i remontowanie sal lekcyjnych. W publikacji *Rozważania wokół „Pedagogiki żartobliwej” Janusza Korczaka...*, pojawia się analiza informacji jakie Stary Doktor przekazywał dzieciom w trakcie transmitowanych audycji radiowych, które sam prowadził. Zaakcentowany został w niej ponadczasowy przekaz jego pedagogicznego credo. W kręgu moich zainteresowań historycznych oscylujących wokół spraw związanych z funkcjonowaniem szkoły oraz prowadzonej w niej działalności dydaktycznej i opiekuńczej wpisuje się monografia liceum wojskowego. Celem podjętych w niej badań było przybliżenie historii i zasad funkcjonowania liceów wojskowych na przykładzie lubelskiego Ogólnokształcącego Liceum Wojskowego funkcjonującego w latach 1985–1992. Problematyka działalności tych szkół nie spotkała się jak dotąd z szerszym zainteresowaniem badaczy. Starano się w publikacji odpowiedzieć m.in. na pytania: Jakie szkoły dla małych organizowane w Polsce na przestrzeni dziejów stanowiły wzór do utworzenia liceum wojskowego?, Jak wyglądała organizacja Ogólnokształcącego Liceum Wojskowego w Lublinie?, Jak przedstawiał się stan liczbowy uczniów z uwzględnieniem procesu fluktuacji zachodzącego w szkole?, Jak wyglądał proces dydaktyczny i wychowawczo-obronny w szkole?, Jakie efekty dydaktyczne i wychowawcze osiągało liceum? Analiza zagadnień zaprezentowana została w siedmiu rozdziałach: roz. I – analizuje funkcjonowanie szkół dla małych na przestrzeni dziejów, roz. II – przedstawia podstawy organizacyjne szkoły, zarządzenia i warunki lokalowe, roz. III – ukazuje kadre pedagogiczną – nauczycieli i wychowawców w internacie, rozdz. IV – poświęcony jest uczniom, roz. V ukazuje działalność dydaktyczną, czyli efekty nauczania, roz. VI – działalność wychowawczą-obronną przygotowującą do profesji żołnierza zawodowego, roz. VII – pracę wychowawczą internatu.

W moim dorobku znalazły się też publikacje, które można zaszeregować do **obszaru badań analizujących opiekę i wychowanie dzieci i młodzieży oraz działań pomocowych skierowanych do osób dorosłych w perspektywie współczesnej**. W jego ramy wchodziły artykuły mające na celu poznanie rzeczywistej działalności placówek opiekuńczo-wychowawczych dla dzieci i młodzieży pozbawionych opieki rodzicielskiej, a także placówek pomocowych dla osób bezdomnych oraz instytucji wspomagających rodzinę w realizacji jej funkcji. Do publikacje tych należą: (1) *Alternative forms of Pre-school education as a criterion improving the quality of education in Poland*, „Problems of Education in the 21 st Century” 2010, vol. 20, s. 109-117; (2) *Wybrane świadectwa niepieniężne wspomagające funkcjonowanie rodzin w mieście Lublin*, [w:] A. Garbarz, B. Szluz, M. Urbańska, W. Walc, Rodzina w środowisku lokalnym, Pomoc – wsparcie-opieka, Rzeszów 2011, s. 313–325;

(3) *Działania pomocowe na rzecz osób bezdomnych w Lublinie*, [w:] S. Bębas (red.), *Oblicza patologii społecznych*, Wyższa Szkoła Handlowa w Radomiu, Radom 2011, s. 133–155;

(4) *Sytuacja dziecka w rodzinie zastępczej na przykładzie powiatu kraśnickiego i przeworskiego w Polsce* [w:] Marii Chepil (red.), *Opieka i wychowanie dzieci. Historia i współczesność*. Drohobycz 2010, s. 354–363. W przypadku pierwszego z wymienionych artykułów przedstawia on sytuację dzieci w wieku przedszkolnych i możliwościami korzystania z tej formy opieki, a jednocześnie zwraca uwagę uruchamianie innych form wychowania przedszkolnego na obszarach i w środowiskach o niskim stopniu upowszechnienia edukacji przedszkolnej. Kolejne dwa artykuły opisują formy pomocy jednostkom i rodzinom niepotrafiącym poradzić sobie z trudnościami życia codziennego. Szczególna uwaga zwrócona została na udzielanie pomocy rodzinom w postaci świadczeń usługowych (praca socjalna, poradnictwo specjalistyczne, usługi opiekuńcze i specjalistyczne oraz sprawienie pogrzebu) oraz osobom bezdomnym (m.in.: pomoc prawna, noclegownie, schroniska, kuchnie, rozdawnictwo odzieży i żywności, poradnie terapeutyczne i medyczne, punkty aktywizacji zawodowej). Opiekę nad dziećmi pozbawionymi prawidłowej opieki rodzicielskiej prezentuje kolejna publikacja. Omawia ona na przykładzie wybranych powiatów funkcjonowanie dzieci w rodzinach zastępczych.

Trudno mówić o opiece międzyludzkiej bez działalności wychowawczej, dlatego przedmiotem moich penetracji naukowych są również kwestie dotyczące wspomaganie dzieci i młodzieży w rozwoju z uwzględnieniem procesu opiekuńczo-wychowawczego. Najbardziej niezbędne jest udzielanie młodemu człowiekowi wsparcia przez szkołę. Zadanie to powinni realizować nauczyciele, wychowawcy, pedagodzy szkolni współpracując z rodzicami, kształtując pożądane wartości i prowadząc różne formy zajęć z dziećmi. Zagadnienia te analizują następujące publikacje: (1) *Poczucie własnej wartości jako jeden z zasobów osobistych sprzyjających zdrowiu*, [w:] A. Witek, I.M. Łukasik, A. Buczak (red.), *Zasoby osobiste i społeczne. Zdrowa szkoła-zdrowy uczeń. Między teorią a praktyką*. Wyd. NeuroCentrum, Lublin 2010, s. 9 – 20 [współautor L. Klimek – 50%]; (2) *Zagrożenia uzależnieniem od Internetu wśród młodzieży szkolnej a kontrola ze strony rodziców*, „*Studium Vilnensie A*” 2009, vol. 6, s. 51-54; (3) *"To be" or "to have" and the meaning of life as the predictor of adulthood*, „*Liudinoznabczy Studii*” Seria: *Pedagogika* 2016 nr 2 (34) s. 172–183; (4) *Edukacja rodziców jako forma współpracy szkoły z rodziną ucznia* [w:] A. Cudowska (red.), *Kierunki rozwoju edukacji w zmieniającej się przestrzeni społecznej*, Trans Humana, Białystok 2011, s. 361-369 [współautor Lilianna Klimek 50%]; (5) *Taniec w wychowaniu i terapii pedagogicznej dzieci i młodzieży*, [w:] J. Kirenko, D. Wosik, T. Zubrzycka-Maciąg

(red.), Wychowanie wobec wyzwań współczesności, Lublin 2011, s. 239–260;

(6) *Biblioterapia w pracy z dziećmi i młodzieżą*, [w:] D. Wosik-Kawal, T. Zubrzycka-Maciąg, Kompetencje diagnostyczne i terapeutyczne nauczyciela, Impuls, Kraków 2011, s. 207–226;

(7) *Педагог – творець системи цінностей дітей та молоді*, „Молодь і ринок” 2007, nr 9 (32), s. 45–49;

(8) *Emotional competence of teachers and educational errors committed by them*, A. Dudak, A. Kanios, O. Karpienko, Challenges of contemporary education – theoretical and empirical contex, Drohobych 2014, s. 101–116 [współautor M. Korczyński – 50%];

(9) *Nauczyciel kreatorem działań wychowawczych w ujęciu Mieczysława Łobockiego*, [w:] T. Zubrzycka-Maciąg, M. Korczyński, M. Okrasa, W trosce o wychowanie, UMCS, Lublin 2015, s. 189–198; (10) „*Mistrz i Małgorzata*” *źródłem inspiracji w kształtowaniu wartości w procesie wychowania*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2016, z. 1, s. 141–155, [współautor Ekaterina Skakowska 50%]; oraz współredakcja książki i czasopisma – (11) *W trosce o wychowanie*, UMCS, Lublin 2015, ss. 259, [współredaktorzy: Teresa Zubrzycka-Maciąg 33,3%, Mariusz Korczyński 33,3%]; (12) „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2016, nr 1 (35), ss. 282. [współredaktorzy: Teresa Zubrzycka-Maciąg 33,3%, Lilianna Klimek 33,3%].

We współczesnej myśli pedagogicznej wyrażone są przekonania, że wszelkie działania wychowawcze powinny mieć wymiar aksjologiczny. Procesowi temu towarzyszyć powinien wysiłek wychowanka i wychowawcy oraz proces odkrywania i przyswajania wartości. Na te zagadnienia zwraca uwagę artykuł *Педагог – творець системи...*. O kształtowaniu wartości, poprzez czytanie i analizę przykładowej literatury, która pozwala na wypracowanie własnej indywidualnej postawy moralnej, uczy samoświadomości i odblokowuje emocje pisałam w artykule „*Mistrz i Małgorzata*” *źródłem inspiracji* ... Zadaniem publikacji było pokazanie przykładu literackiego do uczenia odpowiedzialności, dobroczynności, dominacji wartości duchowych nad materialnymi i uczulenie na sytuacje życiowe, które często są niedostrzegalne. W swoich rozważaniach w artykułach (*Nauczyciel kreatorem działań wychowawczych...*, *Emotional competence of teachers...*) zaznaczałam, że analiza wychowania do wartości w duchu poszanowania godności wychowanka implikuje do określenia roli m.in. autorytetu i postawy wychowawcy, jednocześnie dokonałam przykładowych analiz pracy wychowawców. Wśród predyktorów sukcesu pedagogicznego należy wymienić umiejętności rozumienia wychowanka, znajomości jego zagrożeń i współpracy z najbliższym jego środowiskiem i na te zagadnienia zwracałam uwagę w publikacjach: *Poczucie własnej wartości...*, *"To be" or "to have" and the meaning ...*, *Zagrożenia uzależnieniem od Internetu...*, *Edukacja rodziców jako forma współpracy...* . W zakresie ten wpisują się też zagadnienia dotyczące metod pracy z wychowankiem. Jedną z takich metod jest czytanie utworów literackich, które dają możliwość

poznania różnych kwestii związanych z własnym rozwojem, wzbogacając proces myślenia i przeżycia intelektualnego. Jak podkreślił Stanisław Bortnowski „literatura kogoś wychowuje, kogoś znieprawia, wobec kogoś przechodzi niezauważalnie”, niemniej jednak dostarcza ważnych materiałów do najrozmaitszych czynności korekcyjno-wspomagających. O roli literatury w procesie wychowania pisałam w artykule *Biblioterapia w pracy z dziećmi i ...*. Natomiast o potrzebie wykorzystywania ruchu w pracy z dziećmi na przykładzie zajęć tanecznych pisałam w artykule *Taniec w wychowaniu i terapii...*

Kolejny szeroki obszar tematyczny odnosi się do **edukacji międzykulturowej**. Związany jest on bezpośrednio z moją obecną pracą dydaktyczną w Zakładzie Edukacji Międzykulturowej, do którego zostałam oddelegowana w wyniku reorganizacji Zakładów w Instytucie Pedagogiki UMCS. Prowadzone badania wiążą się z wykładanymi przeze mnie przedmiotami oraz rozszerzają moje zainteresowanie pracą opiekuńczą o aspekty międzykulturowe. Jednocześnie są wprowadzaniem do badań, które rozpoczęłam i będę kontynuowała w najbliższej przyszłości, a dotyczą one m.in. problemów przedstawianych w prasie na temat imigracji (wychodźstwa) w Królestwie Polskim w latach 1864–1914. Dotychczas opublikowałam z edukacji międzykulturowej kilka artykułów współautorskich, i są to: (1) *Różnice kulturowo-religijne jako komponent wiedzy i poglądów rodziców z centralnej Lubelszczyzny na temat wielokulturowości*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2017, z. 3, s. 187–207 [współautor I. Nowakowska-Buryła – 50%]; (2) *Wiedza i stosunek do mniejszości narodowych i etnicznych jako element kompetencji intelkulturowych studentów*, „Edukacja Międzykulturowa” 2016, nr 5, s.125–146 [współautor I. Nowakowska-Buryła – 50%], (3) *Dystans społeczny rodziców wobec innych narodowości wyznacznikiem do dialogu międzykulturowego* "Studia Białorusenistyczne" 2015 r., nr 9, s. 105–117 [współautor M. Korczyński – 50%], (4) *O potrzebie uświadamiania studentom pedagogiki ich roli i zadań wobec grup mniejszościowych* [w:] T. Bajkowski, K. Sawicki, U. Namiotko (red.), Diagnostyka i metodyka psychopedagogiczna w warunkach wielokulturowości, Warszawa 2014, s. 180–195. [współautor, Ilona Nowakowska-Buryła 50%]. Publikacje te mają za zadanie zwracać uwagę na różne przejawy wielokulturowości, ich roli w życiu społeczeństw i potrzeby kształtowania życia w zgodzie, poszanowaniu i tolerancji. Ważną rolę w tym zakresie pełni nauczyciel, dobrze wyedukowany do swojej roli. Poznanie rzeczywistości społecznej w prowadzonych badaniach pozwala na ukierunkowaną realizację celów kształcenia i wychowania do innych kultur.

Wśród moich publikacji znajduje się pozycja, która nie kwalifikują się do żadnego z wymienionych obszarów, a dotyczy historii Zakładu Teorii Wychowania, którego byłam

członkiem. Jest to artykuł: *Zakład Teorii Wychowania*, [w:] J. Kirenka, M. Samujło, W. Bobrowicz (red.), Instytut Pedagogiki UMCS – wczoraj i dziś, Lublin 2010, s. 227–258.

Udział w konferencjach naukowych

Rezultaty swoich badań naukowych prezentowałam na 30 konferencjach, w tym 24 w kraju i 6 zagranicznych; uczestniczyłam m.in. na naukowych konferencjach krajowych i międzynarodowych organizowanych przez uniwersytety, wyższe uczelnie i instytucje naukowe m.in. w Bydgoszczy, Białymstoku, Cieszynie, Lublinie, Radomiu, Rzeszowie, Tarnobrzegu, Zamościu, a także w Wilnie i Drohobyczu. Były to konferencje nie tylko pedagogiczne, ale też interdyscyplinarne organizowane przez historyków, socjologów, językoznawców.

Również uczestniczyłam w spotkaniach, szkoleniach i konferencjach metodycznych, na których zdobywałam nową wiedzę merytoryczną w celu podnoszenia własnych kompetencji do pracy ze studentami. Odbyłam szkolenia z różnych zakresów tematycznych między innymi.: 12 maja 2008 roku na konferencji nt. *Moc terapii przez sztukę* organizowanej przez Polskie Stowarzyszenie Terapii przez Sztukę; 17 września 2011 roku na konferencji nt. *Ruch, wzrok, słuch – podstawa uczenia się*, organizowanej przez Akademię Pedagogiki Specjalnej w Warszawie; 17 czerwca 2015 roku nt. *Kompleksowego wspierania uczniów zdolnych w rozwijaniu ich potencjału „Kotwice Kariery”* zorganizowanej przez Centrum Edukacji nauczycieli Lecha consulting i KUL w Lublinie; 30 kwietnia 2015 r. nt. *Eliminowanie przejawów nierówności i dyskryminacji w procesie edukacji* organizowanej przez Ośrodek Rozwoju Edukacji; 28 kwietnia 2016 roku w ramach projektu Obywatel dla Demokracji *przeznaczonej dla kadry pedagogicznej pracującej z dziećmi cudzoziemskimi*.

Wchodziłam też w skład komitetu organizacyjnego i byłam sekretarzem konferencji naukowej organizowanej przez Zakład Teorii Wychowania oraz Zakład Historii Wychowania i Pedagogiki Porównawczej UMCS pt. *Pochyliły się nad dzieckiem. Idea i dzieło Janusza Korczaka*, która odbyła się 31 maja 2012 roku. Pełniłam też funkcję sekretarza w sekcji Zakładu Teorii Wychowania w ramach konferencji pt. *Współczesne dylematy pedagogiki. Teoria i praktyka*, organizowanej 19–20 listopada 2013 roku przez Wydział Pedagogiki i Psychologii UMCS.

Działalność w towarzystwach naukowych

Jestem członkiem od 2014 roku Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego i od 2016 roku Stowarzyszenia Wspierania Edukacji Międzykulturowej. Uczestniczyłam też w zebraniach Lubelskiego Oddziału Towarzystwa Historii Edukacji pod kierunkiem prof. dr hab. Adama Winiarza.

Działalność dydaktyczna i popularyzująca naukę

Aktywny udział brałam w pracy Zakładu Teorii Wychowania i biore w pracy Zakładu Edukacji Międzykulturowej. W roku 2006 pełniłam funkcję sekretarza Wydziałowej Komisji Rekrutacyjnej. W latach 2008–2012 uczestniczyłam w pracach zespołu powołanego w Instytucie Pedagogiki przygotowującego siatki zajęć dla studentów, pracowałam nad specjalnością: pedagogika opiekuńcza na I i II stopniu. W ramach prac zespołu opracowywałam materiały do *Informatora dla kandydatów na studia pedagogiczne*. Zostałam powołana do Zespołu Spraw Jakości Kształcenia na lata 2012–2016, pracowałam jednocześnie w Zespole Programowym KRRK na kierunku pedagogika, przygotowując siatki zajęć dla specjalności: Pedagogika opiekuńczo-wychowawcza z terapią pedagogiczną na I stopniu i Pedagogika opiekuńczo-wychowawcza z profilaktyką społeczną na II stopniu. Aktywnie brałam udział pracując jeszcze w Zakładzie Teorii Wychowania w Zespole do Spraw Promocji Wydziału, przygotowując informacje na temat specjalności pedagogika opiekuńczo-wychowawcza. Od 2014 roku z ramienia Zakładu Edukacji Międzykulturowej pracuję w Zespole do Spraw Promocji Wydziału, rokrocznie w czasie tzw. Dni Otwartych UMCS w Lublinie prezentując informacje o kierunku pedagogika. Ponadto podejmując działania na rzecz popularyzacji nauki i Wydziału brałam udział w konferencjach i zajęciach otwartych: w konferencjach: pt. *Uczyć się aby uczyć* zorganizowanej 17 marca 2010 r. w Lublinie, organizatorem była Izba Rzemiosł i Przedsiębiorczości w Lublinie, na której przedstawiłam referat: *Kompetencje pedagogiczne nauczyciela- instruktora zawodu*, oraz w konferencji pt. *Janusz Korczak – wychowanie w kategoriach twórczości* zorganizowanej 3 czerwca 2014 r. w Lublinie, organizatorem był Dom Kultury LSM oraz Towarzystwo Przyjaciół Dzieci Lubelski Oddział Regionalny i Kolegium Pracowników Służb Społecznych w Lublinie, Instytut Pedagogiki UMCS, na której przedstawiłam referat: *Rozważania wokół pedagogiki żartobliwej Janusza Korczaka*. Pełniłam też funkcję obserwatora egzaminu maturalnego w szkole średniej jako przedstawiciel wyższych uczelni. Brałam też udział w Festiwalu nauki prowadząc warsztaty dla uczniów gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej w roku 2014 na temat: *Globalne zależności – lokalne działania, czyli o znaczeniu spraw drobnych na co dzień. Edukacja globalna praktyką w każdej szkole* (warsztat przygotowany z dr Agatą Świdzińską). Współpracowałam m.in. w latach 2005–2008 z nauczycielami świetlicy szkolnej w Szkole Podstawowej nr 28 w Lublinie, prowadząc warsztaty min. *Wspomaganie dziecka w rozwoju przez działalność plastyczną*, oraz z placówkami opiekuńczo-wychowawczymi miasta Lublin przy realizacji projektu edukacyjnego na temat: *Lubelska prasa, radio i telewizja*, w roku szkolnym 2004/2005.

W Instytucie Pedagogiki na kierunkach studiów: pedagogika, praca socjalna, animator kultury i pedagogika specjalna prowadziłam i prowadzę obecnie zajęcia, tj. wykłady i ćwiczenia (do których opracowałam programy) z przedmiotów takich jak: Pedagogika opiekuńczo-wychowawcza, Współczesne tendencje w pedagogice opiekuńczo-wychowawczej, Wspomaganie funkcjonowania rodziny, Współpraca z rodzicami, Metodyczne aspekty pracy z rodziną, Pedagogika czasu wolnego, Alternatywne formy terapii, Międzykulturowe aspekty pracy opiekuńczo-wychowawczej, Metodyka pracy opiekuńczo-wychowawczej, Współpraca z rodzicami – projekt edukacyjny, Zajęcia korekcyjno-wyrównawcze i rewalidacyjne, Terapia przez ruch, Terapia przez działalność plastyczną, Praca z rodziną dysfunkcyjną, Orientacja i poradnictwo zawodowe, Pomoc jednostce i rodzinie, Metody i formy w środowisku wielokulturowym, Pedagogika międzykulturowa, Wprowadzenie do edukacji międzykulturowej, a także fakultety, min.: Wybrani przedstawiciele z pedagogiki opiekuńczo-wychowawczej, Wspomaganie dziecka w rozwoju z elementami terapii pedagogicznej. Na studiach podyplomowych prowadziłam min: Metodykę pracy opiekuńczo-wychowawczej, Terapię przez ruch, Dydaktykę doradztwa zawodowego. Przedmioty te prowadziłam, gdy brałam udział w projekcie dydaktycznym współfinansowanym przez EFS: „Lepsza Szkoła – Podyplomowe Studia Kwalifikacyjne” z zakresu Terapii pedagogicznej i Pedagogiki Opiekuńczej dla nauczycieli z terenów wiejskich województwa lubelskiego. Projekt był realizowany od 1 sierpnia 2009 roku do 31 stycznia 2011 roku przez Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w ramach Prioritytu IX Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach oraz w projekcie „Uniwersytet Otwarty na jutro”. Realizowany w ramach programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007–2013.

Pod moim kierunkiem powstało 109 prac dyplomowych, w tym 75 licencjackich i 34 magisterskie. Recenzowałam 186 prac, w tym 99 licencjackich i 87 magisterskich. Pracując ze studentami starałam się pogłębiać ich zainteresowania zachęcając do udziału w różnych konferencjach. Również pod moim kierunkiem m.in. studentki: Katarzyna Dąbrowska i Dorota Bugaj przygotowały wystąpienia, które wygłosiły na konferencji 31 maja 2012 roku oraz opublikowały je w książce pt. *Pochylimy się nad dzieckiem. Idea i dzieło Janusza Korczaka*, pod red. M. Korczyński, M. Okrasa, B. Wierchowska-Konera, Lublin 2014. Pomagałam też studentkom: Annie Kalwińskiej-Bojarskiej, Agnieszce Kruszyńskiej i Beacie Gil w przygotowaniu badań na temat: *Postawy nauczycieli wobec dzieci nieśmiałych z klas I - III szkoły podstawowej*, które przedstawiły na Kongresie Kół Naukowych Tygiel w 2011 roku.

Opieka nad doktorantami w charakterze opiekuna naukowego lub promotora pomocniczego

Zostałam powołana 13 lipca 2016 roku na promotora pomocniczego w przewodzie doktorskim mgr Katarzyny Dąbrowskiej, która pisała rozprawę pt. *Modyfikacja postaw uczniów szkoły podstawowej wobec osób odmiennych kulturowo*, pod kierunkiem dr hab. Mariusza Korczyńskiego, prof. UMCS. Rozprawa została obroniona 10 października 2018 roku, a nadanie stopnia doktora nauk społecznych nastąpiło 24 października 2018 roku. Na wniosek Recenzentów Rada Wydziału wyróżniła pracę doktorską.

Staże naukowe w zagranicznych lub krajowych ośrodkach naukowych lub akademickich

Staż naukowy odbyłam w Państwowym Uniwersytecie im. Iwana Franka w Drohobyczu na Ukrainie w okresie od 7 września do 6 października 2015 roku. Wówczas miałam okazję zapoznać się z funkcjonowaniem placówek edukacyjnych i opiekuńczo-wychowawczych oraz z działalnością instytucji oświatowej Zjednoczenia Nauczycieli Polskich na Ukrainie zjednoczonych w Ogólnoukraińskim Koordynacyjno-Metodycznym Centrum Nauczania Języka i Kultury Polskiej w Drohobyczu na Ukrainie. Poznałam też strukturę i działalność Uczelni. Jednocześnie miałam możliwość zapoznania pracowników i studentów Uczelni z prowadzonymi przeze mnie badaniami naukowymi oraz przeprowadzenia warsztatów na temat: Jak radzić sobie z trudnymi zachowaniami dzieci w wieku przedszkolnym – zapoznanie z metodą Corole Sutton, Obniżanie agresji u dzieci z wykorzystaniem choreoterapii i Współpracy nauczycieli z rodzicami uczniów. Prowadziłam także kwerendę w Bibliotece Uniwersytetu Lwowskiego i Archiwum Historycznym we Lwowie. Zapoznawałam się z czasopismami polskojęzycznymi wychodzącymi w okresie zaborów.

Wykonywanie recenzji dla czasopism naukowych

Przygotowałam recenzje do czasopisma „Scientific Bulletin of Chełm Section of Pedagogy” do nr 1 z 2015 roku artykułów pt.: *Praca człowieka jako kategoria aksjologiczna; Instytucjonalne formy opieki nad dzieckiem do lat 3 w polskim systemie pomocy społecznej; Antyhumanistyka jako kierunek zmian. Czy potrzebny jest wykładowca nauk społecznych w szkole wyższej?*.

Marek Chmura